

Zimmermann o historijskom svjedočanstvu

Škarica, Dario

Source / Izvornik: Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 2011, 37, 51 - 73

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:790795>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-06**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

ZIMMERMANN O HISTORIJSKOM SVJEDOČANSTVU*

LJUDEVIT HANŽEK, *Split*

DARIO ŠKARICA, *Institut za filozofiju, Zagreb*

UDK 1 Zimmermann, S.

165.5

1(091)(497.5)"19"

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 20. 3. 2011.

Prihvaćen: 18. 5. 2011.

Sažetak

U članku kritički istražujemo Zimmermannove epistemološke stavove o svjedočanstvu, posebno s obzirom na sljedeća tri pitanja: prvo, može li svjedočanstvo rezultirati znanjem (što se tiče ovog problema, Zimmermannov se nauk ne pokazuje dovoljno jasnim); drugo, može li svjedočanstvo rezultirati opravdanom sigurnošću (što se tiče ovog pitanja, Zimmermannove se postavke pokazuju veoma prijepornima); treće, je li naravna sigurnost kauzalnog ili racionalnog podrijetla (što se tiče ove dileme, Zimmermann izgleda da nema jasnu poziciju). K tome, neke Zimmermannove tvrdnje uspoređujemo s Reidovim načelima iskrenosti i povjerenja.

Ključne riječi: Stjepan Zimmermann, svjedočanstvo, znanje, sigurnost, Reid

U prvom izdanju Zimmermannove *Opće noetike* nalazi se kratak tekst posvećen historijskom svjedočanstvu (na str. 314–316).¹ Isti tekst nalazimo i u drugom izdanju *Opće noetike* (na str. 410–412).² U bilješci vezanoj

* Prikazani rezultati proizašli su iz znanstvenog projekta »Stjepan Zimmermann«, provedenog uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

¹ ON1 314–316. [ON1 = Zimmermann, Stjepan, *Opća noetika. Kritika subjektivističkih i idealističkih nazora o vrijednosti ljudske spoznaje*, habilitacijski rad, Zbor duhovne mladeži zagrebačke, Zagreb, 1918.]

² ON2 410–412. [ON2 = Zimmermann, Stjepan, *Opća noetika. Teorija spoznaje i kritika njezine vrijednosti*, drugo izdanje, Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd, 1926.]

uz taj tekst Zimmermann upućuje na Willemsovo razmatranje historijskog svjedočanstva u *Institutiones philosophicae*, sv. 1, str. 214–222.³ Willemsov je utjecaj na Zimmermannov tekst o historijskom svjedočanstvu više nego očit. Taj utjecaj na pojedinim mjestima u ovom članku registriramo, ali ga pobliže ne istražujemo (primjerice, eventualna Zimmermannova odstupanja u ovom ili onom pojmu, ovoj ili onoj tezi i sl.). Usredotočujemo se mjesto toga na analizu Zimmermannova nauka o historijskom svjedočanstvu (prva dva dijela članka) i na kritiku tog nauka (treći dio članka). O tom se dosad, koliko znamo, u literaturi o Zimmermannu nije pisalo.

U prvom dijelu članka izlažemo pojmove ključne za razumijevanje Zimmermannova nauka o historijskom svjedočanstvu. U drugom dijelu članka izlažemo sâm Zimmermannov nauk o historijskom svjedočanstvu. U trećem dijelu članka izlažemo sedam primjedbi na Zimmermannov nauk o historijskom svjedočanstvu. Neke od tih primjedbi međusobno su tijesno povezane. U cjelini se one sve skupa odnose na sljedeće teme: prvo, odnos testimonij-skog pristanka (vjerovanja ili znanja) prema empirijskom (perceptivnom ili introspektivnom) i razumskom pristanku; drugo, svjedočanstvo i sigurnost (metafizička, fizička i moralna); treće, podrijetlo naravne sigurnosti testimonij-skog pristanka; četvrto, Zimmermann i Reid o svjedočanstvu.

Pojmovi

Historijsko svjedočanstvo. Predmet je historijskog svjedočanstva neki događaj, o kojem svjedok svjedoči usmeno ili pismeno, poznavajući ga bilo neposredno, sam ga opazivši, bilo posredno, po svjedočanstvu drugih ljudi.⁴

Doktrinalno svjedočanstvo. Po definiciji predmet je doktrinalnog svjedočanstva neki nauk, o kojem svjedok svjedoči usmeno ili pismeno, poznavajući ga bilo neposredno, tako da ga sam shvaća, bilo posredno, tako da se poziva na mišljenje stručnjakā.⁵ No pod doktrinalnim svjedočanstvom Zimmermann zapravo misli na tzv. *sensus naturae communis*, odnosno *consensus generis humani*, dakle na one istine uz koje bez prethodna znanstvenog

³ W 214–222. [W = Willems, C., *Institutiones philosophicae*, sv. 1, treće izdanje, Trier, 1915.] Služimo se ovdje trećim izdanjem tog Willemsova djela. Sam Zimmermann ne navodi kojim se izdanjem služio.

⁴ ON1 314–315. ON2 410. Usp. također W 214.

⁵ ON1 314–315. ON2 410. Usp. također W 214.

istraživanja pristaju općenito svi ljudi. Prema Zimmermannu, takve su istine primjerice istina da postoji Stvoritelj, da smrću ne izgiba čovjek, da postoji providnost i vječna pravda, da postoji razlika između dobra i zla itd.⁶

Sigurnost. Kontradiktorna opreka sigurnog suda isključena je u samoj svojoj mogućnosti. Siguran sud temelji se na razlozima koji isključuju samu mogućnost kontradiktorno mu oprečne pretpostavke.⁷

Apsolutna sigurnost. Kontradiktorna opreka apsolutno sigurnog suda u sebi je protuslovna i kao takva bezuvjetno isključena, što dotični sud čini bezuvjetno sigurnim: nema uvjeta pod kojima takav sud ne bi bio istinit, nema uvjeta pod kojima njegova kontradiktorna opreka ne bi bila neistinita.⁸

Hipotetična sigurnost. Kontradiktorna opreka hipotetično sigurnog suda nije u sebi protuslovna i kao takva ona nije bezuvjetno isključena, već samo uz određene uvjete, što dotični sud čini uvjetno sigurnim: pod nekim je uvjetima istinit on, pod drugim pak uvjetima istinita je njegova kontradiktorna opreka.⁹

Metafizička sigurnost. Metafizički siguran sud apsolutno je, bezuvjetno siguran. Njegova je kontradiktorna opreka u sebi protuslovna, iz unutrašnjih razloga nemoguća. Metafizički siguran sud ne dopušta iznimke – primjerice sud »Cijelo je veće od vlastita dijela«.¹⁰

Fizička sigurnost. Kontradiktorna opreka fizički sigurnog suda fizički je nemoguća. Ona je nespojiva s fizičkim zakonima, ali nije u sebi pro-

⁶ ON1 316–317. ON2 412–413. Usp. također W 226–234.

⁷ ON1 34. ON2 46. Usp. također W 130–131.

⁸ ON1 34. ON2 46. Usp. također W 139.

⁹ ON1 34. ON2 46. Usp. također W 139.

¹⁰ ON1 34. ON2 46–47. Usp. također W 139. Neki neoskolastički autori (Zimmermannu poznati) izrijeком *poistovjećuju* metafizičku s apsolutnom sigurnošću. (Usp. npr. Gredt II 54, W 139.) Drugi pak neoskolastički autori (Zimmermannu također poznati) ne *poistovjećuju* izrijeком metafizičku sigurnost s apsolutnom, bezuvjetnom, ali joj *prediciraju* apsolutnost, odnosno bezuvjetnost. (Usp. npr. Hugon 1934 260–261.) U Zimmermanna ne nalazimo mjesta na kojem bi on izrijeком *poistovjetio* metafizičku s apsolutnom sigurnošću, ali nalazimo mjesta na kojima on metafizičkoj sigurnosti *predicira* bezuvjetnost, apsolutnost. (Usp. npr. ON1 34–35, ON2 47, TF 58, NS 21.) [Gredt II = Gredt, Iosephus, O. S. B., *Elementa philosophiae Aristotelico-Thomisticae*, sv. II, Herder, Freiburg im Breisgau / Barcelona, ¹¹1946.] [Hugon 1934 = Hugon, A. R. P. Eduardo, O. P., *Logica*, Lethielleux, Pariz, 1934.] [TF = Zimmermann, Stjepan, *Temelji filozofije. Historijsko-kritička orijentacija*, Matica hrvatska, Zagreb, 1934.] [NS = Zimmermann, Stjepan, *Nauka o spoznaji*, Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare, Zagreb, 1942.]

tuslovna, sama po sebi isključena, nezamisliva. Isključuju je tek prirodni zakoni, takvi kakvi jesu, s kojima se kosi. Nadnaravna intervencija može prekršiti prirodne zakone i fizički nemoguć događaj učiniti zbiljskim događajem (čudom). Fizička je sigurnost dakle uvjetna i dopušta iznimke (čuda). Fizički siguran sud – primjerice sud »Bez potpore tijela padaju« – siguran je samo pod uvjetom da se neće dogoditi čudo.¹¹

Moralna sigurnost. Kontradiktorna opreka moralno sigurnog suda moralno je nemoguća, protivna moralnoj ili uopće prirodnoj sklonosti svih ljudi i u tom smislu nevjerojatna. Ona jedva da se ikad može dogoditi. Moralno je sigurno primjerice to da nitko neće hotimice, svjesno slagati sebi na štetu. Moralna je sigurnost uvjetna, ona dopušta iznimke. Njezina kontradiktorna opreka nije sama po sebi isključena, vlastitom unutrašnjom inkonzistentnošću. Ona nije isključena ni prirodnim zakonima, nego je kao krajnje nevjerojatnu isključuju tek prirodne sklonosti ljudi.¹²

Naravna sigurnost. Svaka je sigurnost naravna (spontana) sve dok nije kritički ispitana njezina vrijednost s obzirom na samu dotičnu istinu.¹³ Naravnu sigurnost Zimmermann veže uz animalnost, smatrajući je svojstvenom i životinjama.¹⁴

Znanstvena sigurnost. Svaka sigurnost biva znanstvenom (filozofskom, refleksivnom) sigurnošću nakon što je kritički ispitana njezina vrijednost u odnosu na samu dotičnu istinu.¹⁵ Znanstvenu sigurnost Zimmermann veže uz spiritualnost, duhovnost, smatrajući je životinjama nedostupnom.¹⁶

Nauk

Logički razlog pristanka uz svjedočanstvo autoritet je svjedoka.¹⁷ Valjan autoritet pretpostavlja znanje i iskrenost.¹⁸ S jedne strane, svjedok mora dobro poznavati predmet o kojem svjedoči, s druge strane, njegovo svje-

¹¹ ON1 35. ON2 47. Usp. također W 139.

¹² ON1 35. ON2 47. Usp. također W 139.

¹³ ON1 36–37. ON2 60. Usp. također W 139.

¹⁴ ON1 36–37.

¹⁵ ON1 36–37, 315–316. ON2 49. Usp. također W 139.

¹⁶ ON1 36–37.

¹⁷ ON1 314. ON2 410. Usp. također W 214.

¹⁸ ON1 315. ON2 410. Usp. također W 214–215, 216.

dočanstvo mora biti iskreno. Bez iskrenosti i kompetentnosti svjedok ne može biti vjerodostojan. (Kod pisanog svjedočanstva uz iskrenost i znanje za valjan autoritet traži se još i autentičnost.)¹⁹

Historijsko svjedočanstvo utemeljeno na valjanu autoritetu svjedoka rađa sigurnošću, pretežno moralnom sigurnošću, ali u nekim slučajevima i fizičkom, odnosno metafizičkom sigurnošću.²⁰ Sigurnost kojom rađa historijsko svjedočanstvo utemeljeno na valjanu autoritetu izvorno je naravna, spontana sigurnost (bilo moralna, bilo fizička, bilo metafizička).²¹ No utvrdimo li valjan autoritet dotičnog svjedoka, njegovo znanje i iskrenost, ta naravna sigurnost pristanka uz svjedočanstvo postaje filozofskom, znanstvenom sigurnošću (bilo moralnom, bilo fizičkom, bilo metafizičkom).²² Za znanstveno, filozofski siguran pristanak uz neko svjedočanstvo potrebna su dakle jamstva u pogledu znanja i iskrenosti dotičnog svjedoka.²³

No ljudi obično ne griješe u pogledu opaženih događaja.²⁴ Obično dakle nije potrebno dokazivati da svjedok zna što se dogodilo. Dovoljno je to pretpostaviti, dok god nema razborita razloga za sumnju u tom pogledu. Isto tako, ljudi obično ne lažu jedni drugima bez posebna razloga (motiva).²⁵ Obično dakle nije potrebno dokazivati iskrenost svjedoka. Dovoljno ju je pretpostaviti, dok god nema razborite, razložne sumnje na kakav god motiv koji bi mogao svjedoka nagnati na laž. Drugim riječima, valjan autoritet svjedoka obično je sasvim dostatno zajamčen već samim izostankom bilo kakve razložne sumnje u pogledu svjedokove iskrenosti i znanja i nije ga potrebno dodatno pravdati, dokazivati. Pristanak uz historijsko svjedočanstvo Zimmermann dakle drži *prima facie* opravdanim:

»... redovito biva, da se ljudi ne varaju u konstatiranju običnog izvanjskog događaja, a isto se tako bez osobitog razloga ne može predmnijevati, da svi ljudi imadu nakanu međusobno se zavaravati. Dakle je poznavanje događaja i istinoljubivost u iskazu tako jedna redovita činjenica među ljudima, da može služiti kao motiv moralne sigurnosti, gdje god nemamo razloga, da ovu činjenicu dovedemo u ozbiljnu sumnju.« (ON1 315. ON2 411.)

¹⁹ ON1 315. ON2 410. Usp. također W 216.

²⁰ ON1 315, 316. ON2 410–412. Usp. također W 216–226.

²¹ ON1 315, 316. ON2 410–412. Usp. također W 216–226.

²² ON1 315, 316. ON2 410–412. Usp. također W 216–226.

²³ ON1 315, 316. ON2 410–412. Usp. također W 216–226.

²⁴ ON1 315. ON2 411. Usp. također W 218–219.

²⁵ ON1 315. ON2 411. Usp. također W 219–220.

Presumpciju kao načelo valjana pristanka uz historijsko svjedočanstvo ističe i Willems:

»Addendum autem est, tunc solum scientiam et veracitatem testis esse probandam, si ratione longi temporis, vel locorum distantiae, vel naturae facti relati, vel conditionis testis *dubium prudens* oriatur, num adsit debita auctoritas. Si vero nullum *dubium prudens* adest, fidendum est iuxta axiomata: Nemo praesumitur malus, nisi probetur; omnes sciendi sunt cupidi; nemo gratis mendax.« (W 215.)

Primjedbe

Prva primjedba. Nasuprot drugim logičkim razlozima pristanka (iskustvu i razumu), koji očituju samu dotičnu istinu, rađajući sigurnim znanjem, autoritet je izvanjski motiv pristanka, razlog koji ne očituje neposredno samu istinitost dotičnog suda, nego tek iskrenost i stručnost svjedoka, što rađa povjerenjem u nj i slijedom toga, posredno, čvrstim pristankom uz dotični sud, svjedočanstvo.²⁶ Zimmermann ovu razliku izrijeком ističe:

»Logički razlog, na kojemu se vrijednost svjedočanstva osniva, jest auktoritet svjedoka. Drugim riječima, auktoritet jest motiv (formalni objekat) vjerovanja. Budući da vjerovanjem pristajemo čvrsto uz neku istinu na temelju auktoriteta (izvanjskog motiva), a ne na temelju unutrašnje očevidnosti, zato se čin vjere razlikuje od onog sigurnog znanja, koje se oslanja na očevidnost.« (ON1 314. ON2 410.)

Prema Zimmermannu dakle, ako je suditi po ovim njegovim riječima, jedno je sigurno znanje, utemeljeno na očitij istinitosti samog dotičnog suda (ta nam se istinitost očituje u empirijskoj ili razumskoj spoznaji), a nešto je sasvim drugo i bitno drukčije vjera, vjerovanje, utemeljeno na izvanjskom motivu valjanog autoriteta. Koliko god čvrsta bila, vjera nikad ne poprima karakter znanja. To su dvije bitno različite stvari, vjerovanje i znanje, i čini se, prema upravo citiranim Zimmermannovim riječima, da autoritet zapravo i ne može rezultirati (sigurnim) znanjem, koliko god valjan bio, već samo vjerovanjem, makar i ekstremno čvrstim.

No na mnogim drugim mjestima Zimmermann uz svjedočanstvo i autoritet veže bez ikakvih problema i sigurnost i znanje. Govori tako da znatan

²⁶ ON1 314. ON2 410. Valjan autoritet može se pritom shvatiti kao *znak* istinitosti dotičnog svjedočanstva. Testimonijsko vjerovanje u tom bi se smislu moglo shvatiti kao rezultat semioze, ono bi bilo semiotičkog karaktera, nasuprot empirijskom i razumskom znanju u kojem bi se – barem prema Zimmermannu – očitivala (posredno ili neposredno) sama dotična istina, a ne tek neki njezin znak.

dio naših *znanja* stječemo svjedočanstvom²⁷ i da (historijsko) svjedočanstvo utemeljeno na valjanu autoritetu rađa *sigurnošću* (moralnom, fizičkom ili metafizičkom, naravnom ili znanstvenom)²⁸ i da je valjan autoritet izvor *sigurna znanja*.²⁹

Nejasno je dakle smatra li Zimmermann pristanak utemeljen na valjanu autoritetu bitno drukčijim od sigurnih znanja, utemeljenih na unutrašnjoj očitosti (empirijskoj ili razumskoj), nazivajući ga pritom (čvrstim) vjerovanjem, ili ga on zapravo ne smatra bitno drukčijim od pristanka utemeljena na unutrašnjoj očitosti, nazivajući ga bez problema upravo kao i tu vrstu pristanka (utemeljenu na unutrašnjoj očitosti) sigurnim znanjem.

(Koliko znamo, ON1 314–316, odnosno ON2 410–412, jedina su mjesta na kojima Zimmermann izravno i sustavno, u okviru svoga noetičkog sustava, razmatra svjedočanstvo kao izvor znanja. No uz temu svjedočanstva tijesno je vezan i problem objave, o kojoj Zimmermann raspravlja u *Filozofiji i religiji*, ali pritom nailazimo zapravo na istu nejasnoću: u *Filozofiji i religiji* naime uz naravnu teologiju Zimmermann veže razumsko znanje, dok uz nadnaravnu teologiju, utemeljenu dakako na objavi, svjedočanstvu, ne veže ni vjeru ni znanje, nego doslovce ‘vjersko’ znanje.³⁰)

Druga primjedba. Prema Zimmermannu historijsko svjedočanstvo utemeljeno na valjanu autoritetu može u nekim slučajevima rezultirati i metafizičkom sigurnošću.

Možemo zamisliti dva takva slučaja: univerzalno i specijalno neupitan autoritet svjedoka.

Pritom je važno razlikovati između metafizičke sigurnosti *secundum se* (po sebi) i metafizičke sigurnosti *quoad nos* (za nas).

S jedne strane, u (mogućem) slučaju univerzalno neupitna autoriteta svjedok je sveznajući i bezuvjetno iskren, tj. takav da zna baš sve o svemu i da nema uvjeta u kojima bi mogao slagati.³¹ Uz bilo koje svjedočanstvo takvoga svjedoka vezan je bezuvjetno valjan autoritet, nema uvjeta u kojima on ne bi znao baš sve o predmetu o kojem svjedoči (koji god da je pred-

²⁷ ON1 314. ON2 410.

²⁸ ON1 315, 316. ON2 410–412.

²⁹ ON1 316. ON2 412.

³⁰ FR2 217–219, 226. [FR2 = Zimmermann, Stjepan, *Filozofija i religija. Filozofijske istine o Bogu i o čovjeku: razumni temelj vjere*, sv. II, Zbor duhovne mladeži zagrebačke, Zagreb, 1937.]

³¹ Jasno, nema čovjeka koji bi mogao biti takav svjedok. Pod sveznajućim i bezuvjetno iskrenim svjedokom mislimo na Boga.

met posrijedi) i nema uvjeta u kojima on o tom predmetu ne bi svjedočio iskreno. Sam po sebi taj bezuvjetno valjan autoritet svjedoka jamči istinitost njegova svjedočanstva: bilo bi upravo protuslovno da sveznajući svjedok nešto ne zna (o predmetu o kojem svjedoči) i da bezuvjetno iskren svjedok u nekim uvjetima ipak posvjedoči lažno. *Secundum se*, njegovo je svjedočanstvo dakle metafizički sigurno u pogledu svoje istinitosti.

No iz naše perspektive problem je kako s metafizičkom sigurnošću utvrditi u konkretnom slučaju bezuvjetno valjan autoritet svjedoka, tj. kako utvrditi (s metafizičkom sigurnošću) da dotični svjedok baš sve zna baš o svemu i da pritom baš nikad ni o čemu ne laže.³² Tek kad s metafizičkom sigurnošću utvrdimo za nekog svjedoka da je upravo takav (sveznajući i bezuvjetno iskren), njegovo svjedočanstvo biva metafizički sigurno i za nas (*quoad nos*), a ne tek po sebi (*secundum se*).

Teško je međutim pretpostaviti da bismo mi ikad mogli s metafizičkom sigurnošću utvrditi za nekog svjedoka da zna baš sve baš o svemu, pa i o onom o čemu mi sami pojma nemamo. To je zapravo stvar vjere (ili nevjere), a ne (metafizički, apsolutno sigurna) znanja. Teško je također pretpostaviti da bismo mi ikad mogli s metafizičkom sigurnošću utvrditi za nekog svjedoka da je bezuvjetno iskren, u svim mogućim okolnostima, pa i u onim nama posve nepoznatim – kako znati da nisu mogući uvjeti koji bi u njemu rodili makar i sasvim neznatan motiv na laž – dapače, kako znati da on nije slobodan koji put (sasvim rijetko, recimo jednom u milijun godina) slagati iz čista hira, bez ikakva motiva. To je zapravo stvar povjerenja (ili nepovjerenja), a ne (metafizički, apsolutno sigurna) znanja.

Čini se dakle da autoritet čak i kad je bezuvjetno valjan ne uspijeva roditi u nama metafizički siguran pristanak, jednostavno zato što ne uspijevamo njegovu bezuvjetnu valjanost utvrditi, s metafizičkom je sigurnošću spoznati (koliko god da možda u nju čvrsto vjerujemo).

S druge strane, u (mogućem) slučaju specijalno neupitna autoriteta svjedok je po svojoj biti takav da u nekim točno određenim situacijama, prvo, raspolaže svim relevantnim znanjima, drugo, nije ni najmanje motiviran na laž, treće, jest (više ili manje) motiviran na istinit iskaz i, četvrto, nije slobodan slagati iz čista hira. Uz svjedočanstvo takva svjedoka u takvim točno određenim situacijama vezan je neupitno valjan autoritet. Sam po sebi taj neupitno valjan autoritet svjedoka jamči istinitost njegova svjedočanstva

³² Drugim riječima, problem je kako utvrditi u konkretnom slučaju da nam svjedoči baš sveznajući i bezuvjetno iskreni Bog.

(u takvim situacijama): bilo bi upravo protuslovno da raspoložuci (u takvim situacijama) svim znanjima o predmetu o kojem svjedoči taj svjedok ipak o tom predmetu nešto ne zna i da posve vezan motivom na istinit iskaz (bez i najmanjeg motiva na laž i bez ikakve slobode na hir) taj svjedok ipak slaže. *Secundum se*, njegovo je svjedočanstvo dakle u takvim situacijama metafizički sigurno u pogledu svoje istinitosti.

No iz naše perspektive problem je kako s metafizičkom sigurnošću utvrditi neupitno valjan autoritet tog svjedoka u dotičnom tipu situacija, tj. kako utvrditi (s metafizičkom sigurnošću) da on u takvim situacijama baš sve zna o predmetu o kojem svjedoči i da pritom nema baš nikakva motiva na laž, bivajući motiviran samo na istinit iskaz, bez ikakve slobode da slaže iz pukog hira. Dapače, problem je i kako iz naše perspektive utvrditi (s metafizičkom sigurnošću) da se u konkretnom slučaju radi upravo o takvoj situaciji u kojoj dotični svjedok doista ispunjava sva četiri navedena uvjeta za neupitno valjan autoritet (u smislu specijalne, a ne univerzalne neupitnosti). Tek kad s metafizičkom sigurnošću utvrdimo da se doista radi o situaciji u kojoj dotični svjedok ispunjava te uvjete, njegovo svjedočanstvo biva metafizički sigurno i za nas (*quoad nos*), a ne tek po sebi (*secundum se*).

Trebali bismo međutim i sami znati sve o tom predmetu da bismo mogli znati zna li dotični svjedok baš sve o njemu. (Čemu onda svjedočanstvo?) Trebali bismo znati sve o motivima dotičnog svjedoka (što možda ni on sam ne zna) da bismo mogli znati da nijedan među njima nije takav da bi ga motivirao na neistinit iskaz i da k tome barem jedan među njima jest takav da ga motivira na istinit iskaz. Trebali bismo znati da dotični svjedok nije slobodan slagati bez ikakva motiva, iz čista hira (što možda ni on sam ne zna) da bismo mogli biti sigurni da njegovo svjedočanstvo upravo u ovoj konkretnoj situaciji nije zapravo laž iz pukoga hira. To je sve skupa zapravo više stvar vjere i povjerenja negoli sigurna znanja (u smislu sigurnosti koja bi isključivala samu *mogućnost* neistinita svjedočanstva, i to kao u sebi protuslovnu).

Čini se dakle da autoritet, čak i kad je u određenim okolnostima neupitno valjan, ne uspijeva roditi u nama metafizički siguran pristanak jednostavno zato što neupitnu njegovu valjanost u tim situacijama ne uspijevamo utvrditi s metafizičkom, apsolutnom sigurnošću (koliko god da u nju možda i sasvim čvrsto vjerujemo).

Jedno je dakle sama istinitost svjedočanstva, u nekim slučajevima sama po sebi (*secundum se*) zajamčena univerzalno ili specijalno neupitnim

autoritetom svjedoka i u tom smislu metafizički sigurna. Drugo je međutim sigurnost našeg pristanka uz neko svjedočanstvo, koja čini se da ne može biti metafizička čak ni u slučajevima svjedočanstava što su po sebi metafizički sigurno istinita. Sigurnost pristanka uz neko svjedočanstvo ne ovisi o njegovoj istinitosti kakva je po sebi, *secundum se* (npr. metafizički sigurna), nego kakva je za nas, *quoad nos* (utvrdiva ili neutvrdiva).

Treća primjedba. Prema Zimmermannu svjedočanstvo utemeljeno na valjanu autoritetu može u nekim slučajevima rezultirati i fizičkom sigurnošću. U tim bi se slučajevima dakle – budući da je riječ o fizičkoj sigurnosti – pretpostavka svjedokova neznanja ili neiskrenosti kosila s prirodnim, fizičkim zakonima.

Problem je međutim to da se prirodni zakoni odnose zapravo na mase, sile, energiju itd., a ne na svjedočenje, iskrenost ili znanje. Potrebno bi dakle bilo najprije te pojmove (svjedočanstva, iskrenosti, znanja itd.) naturalizirati, fizikalizirati, svesti ih nekako – barem u konačnici – na čisto fizikalne pojmove (gravitacije, mase...), shvatiti ih i objasniti u tom strogo fizikalnom kontekstu, kao dio fizičkog determinizma (što vlada makrosvijetom) – tek tad bi naime bilo moguće shvatiti da je neki svjedok u danim okolnostima upravo fizikalnim zakonima (fizičkim determinizmom) determiniran na iskreno i kompetentno svjedočanstvo i da on u tim okolnostima zapravo i ne bi mogao svjedočiti lažno, osim po kakvoj nadnaravnoj intervenciji, koja bi dakle prekršila prirodne zakone i učinila čudo, nešto fizički nemoguće (naime to da svjedok fizički determiniran na istinit iskaz slaže).

Drugim riječima, samo po sebi svako svjedočanstvo možda i jest fizički determinirano na istinitost, odnosno neistinitost, i u tom smislu – *secundum se* – fizički sigurno u pogledu svoje istinitosti ili neistinitosti, ali dok god ne uspijemo tu njegovu potpunu ovisnost o fizičkim zakonima shvatiti jasno i razgovijetno, naš pristanak uza nj neće moći biti fizički siguran, jednostavno zato što sigurnost našega pristanka uz neko svjedočanstvo ne ovisi o njegovoj istinitosti (ili neistinitosti) kakva je po sebi, *secundum se* (npr. fizički sigurna, fizičkim zakonima determinirana), nego kakva je za nas, *quoad nos* (recimo, takva da je držimo kauzalno ovisnom o svjedokovim znanjima i motivima, koje pak ne shvaćamo kao uzroke fizički determinirane prirodnim, fizikalnim zakonima).

Čini se dakle da fizička sigurnost pristanka uz neko svjedočanstvo ostaje upitnom sve dok ne uzmožemo u potpunosti naturalizirati, fizikalizirati pojmove svjedočanstva, iskrenosti i znanja.

(Zimmermann međutim ne tematizira pitanje naturalizacije tih pojmova. Čini se da on mogućnost fizički sigurna pristanka uz neko svjedočanstvo zapravo i ne drži upitnom. Možda i zato što uz tu mogućnost veže primjerice ljudsku težnju za srećom – kao da ta *težnja* nije zapravo prirodna *sklonost*, a ne prirodni zakon, i kao da njezina kontradiktorna opreka nije zapravo *moralno*, a ne fizički nemoguća. Zimmermann naime kao primjer fizički sigurna svjedočanstva navodi svjedočanstvo čija bi se neistinitost kosila s prirodnom ljudskom težnjom za srećom, ne primjećujući da se pri takvom svjedočanstvu radi zapravo o moralnoj, a ne o fizičkoj sigurnosti.³³)

Četvrta primjedba. Prema Zimmermannu svjedočanstvo utemeljeno na valjanu autoritetu obično rađa moralnom sigurnošću pristanka.

No Zimmermannov pojam moralne sigurnosti krije u sebi stanovito protuslovlje. S jedne strane naime Zimmermann sigurnost po definiciji drži utemeljenom na motivu, logičkom razlogu koji isključuje (bezuwjetno ili uwjetno) samu *mogućnost* kontradiktorno oprečne pretpostavke, a ne tek njezinu koliku-toliku *vjerojatnost*.³⁴ S druge pak strane moralnu sigurnost Zimmermann po definiciji drži utemeljenom na prirodnim sklonostima, koje pak kao takve nikad ne isključuju samu *mogućnost* kontradiktorno oprečne pretpostavke, nego tek njezinu koliku-toliku *vjerojatnost*. Tako primjerice stav da svjedok neće svjesno, hotimice slagati sebi na štetu nije moralno siguran zato što bi ta mogućnost (da on svjesno, hotimice slaže sebi na štetu) bila u potpunosti isključena, nego zato što je ona krajnje nevjerojatna – »...jer se jedva kada može kod ljudi dogoditi (n. pr. da majka ne bi ljubila svoje dijete, da bi netko sebi na štetu lagao).«³⁵ Drugim riječima, to što Zimmermann zove moralnom sigurnošću zapravo i nije sigurnost u onom smislu u kojem on sigurnost definira, jer ta moralna ‘sigurnost’ samu mogućnost kontradiktorno oprečne pretpostavke ne isključuje niti uwjetno (poput fizičke sigurnosti) niti bezuwjetno (poput metafizičke sigurnosti), ona je čini samo nevjerojatnom.

Kad pak sve to zbrojimo, čini se da valjan autoritet svjedoka zapravo nikad i ne rađa sigurnim našim pristankom, niti metafizički sigurnim (jer ne uzmažemo s apsolutnom sigurnošću utvrditi bezuwjetnu, odnosno neupitnu njegovu valjanost), niti fizički sigurnim (jer još uvijek ne uspijevamo dovoljno dobro fizikalizirati same pojmove svjedočanstva, iskrenosti i znanja),

³³ ON1 316. ON2 412.

³⁴ ON1 34, 315. ON2 46, 411.

³⁵ ON1 35. ON2 47.

niti moralno sigurnim (jer moralna sigurnost zapravo i nije sigurnost, budući da kontradiktorno oprečnu pretpostavku ne isključuje u samoj njezinoj mogućnosti). Čini se stoga boljim, kad je o svjedočanstvu riječ, ne govoriti o sigurnom pristanku, nego o više ili manje racionalnom pristanku ili pak o više ili manje racionalnom povjerenju, odnosno nepovjerenju itd.

(Drugo je pitanje treba li pritom znanje definirati rigoristički, tj. zahtijevajući sigurnost u smislu isključenja same mogućnosti kontradiktorno oprečne pretpostavke, ili pak falibilistički, npr. zahtijevajući tek isključenje bilo kakve razložne sumnje u prilog kontradiktorno oprečnoj pretpostavci. U potonjem slučaju, premda nikad ne bi rezultiralo sigurnim pristankom, s posve isključenom samom mogućnošću kontradiktorno oprečne pretpostavke, historijsko bi svjedočanstvo ipak u mnogim situacijama rezultiralo doista znanjem, s isključenom bilo kakvom razložnom sumnjom u prilog kontradiktorno oprečnoj pretpostavci.)

Peta primjedba. Prema Zimmermannu historijsko svjedočanstvo samo po sebi rađa naravnom sigurnošću pod uvjetom da ne postoji sumnja u autoritet dotičnog svjedoka (u njegovu iskrenost i kompetentnost).³⁶ Nisu dakle potrebni razlozi da bi historijsko svjedočanstvo proizvelo naravnu sigurnost, razlozi koji bi mu govorili u prilog, nego naprotiv historijsko svjedočanstvo samo po sebi, nekakvim prirodnim, kauzalnim mehanizmom, bez ikakva obrazlaganja, proizvodi u nama naravnu sigurnost. U tome ga međutim može spriječiti sumnja u iskrenost ili kompetentnost dotičnog svjedoka. Ona dakle, kad se javi, blokira prirodni mehanizam nastanka naravne sigurnosti.

Pitanje je međutim kojim to načinom sumnja uspijeva blokirati prirodni mehanizam nastanka naravne sigurnosti? Da li možda nekim drugim prirodnim mehanizmom, koji bi kao prirodni mehanizam morao i sâm u potpunosti podlijegati fizičkom determinizmu (makrosvijeta), što bi sumnju kao takvu učinilo u konačnici posve suvišnom u procesu blokiranja, sprečavanja naravne sigurnosti pristanka uz historijsko svjedočanstvo – sve bi naime ionako (sa sumnjom ili bez nje) ovisilo o fizikalnim zakonima, prirodni mehanizam blokade naravne sigurnosti javio bi se (ili bi izostao) ovisno o fizičkom determinizmu, nebitno bi bilo prati li ga pritom ili ne prati osjećaj sumnje? Ili možda prirodni mehanizam nastanka naravne sigurnosti sumnja ne blokira u okviru fizičkog determinizma, nekim drugim prirodnim mehanizmom, nego upravo usuprot tom (fizičkom) determinizmu, kršeći ga,

³⁶ ON1 315. ON2 411.

dakle kakvom nadnaravnom, suprafizičkom svojom intervencijom u fizički slijed događaja? Ili je možda posrijedi neki treći, ovdje naveden način kojim sumnja blokira prirodni mehanizam nastanka naravne sigurnosti iz historijskog svjedočanstva?

Zimmermann ovaj problem (načina na koji sumnja uzmaže blokirati prirodni mehanizam nastanka naravne sigurnosti iz historijskog svjedočanstva) ne razmatra. Izdvojimo stoga samo Zimmermannovu tvrdnju, koja jasno sugerira naturalno tumačenje nastanka naravne sigurnosti pristanka uz neko svjedočanstvo: historijsko svjedočanstvo samo po sebi – dakle bez ikakva obrazlaganja, spontano, nekim prirodnim mehanizmom – proizvodi naravnu sigurnost. Nazovimo ovakvo tumačenje *naturalnom* teorijom nastanka naravne sigurnosti testimonijskog pristanka.

No u dokazu ove svoje tvrdnje (taj dokaz slijedi u tekstu odmah za njom) Zimmermann ističe da se svaka sigurnost temelji na nekom motivu, razlogu i da se u tom smislu i (naravna) moralna sigurnost (nastala iz historijskog svjedočanstva) temelji na sljedećim dvama razlozima: prvo, ljudi obično ne griješe u pogledu opaženih događaja i, drugo, ljudi obično ne lažu jedni drugima bez posebna motiva.³⁷ Dokaz dakle sugerira nešto drugo, a ne naturalnu teoriju podrijetla naravne sigurnosti pristanka uz neko svjedočanstvo. Dokaz sugerira upravo suprotnu, *racionalnu* teoriju nastanka te sigurnosti: o njezinu nastanku ili izostanku prema dokazu naime odlučuju *razlozi* koji autoritet dotičnog svjedoka čine nesumnjivim ili sumnjivim, i to u tekstu izrijeком navedeni (gore spomenuti) razlozi, a ne kakav prirodni mehanizam.

Drugim riječima, jedna te ista Zimmermannova tvrdnja i njen dokaz, tvrdnja takva da jasno sugerira naturalnu teoriju nastanka naravne sigurnosti testimonijskog pristanka, njezin pak dokaz takav da jasno sugerira racionalnu teoriju tog nastanka – očito, Zimmermann nije imao jasnu ideju o podrijetlu naravne sigurnosti našeg pristanka uz neko svjedočanstvo.

Vrijedi primijetiti da se racionalna teorija podrijetla naravne sigurnosti pristanka uz neko svjedočanstvo ne suočava s problemom načina na koji sumnja sprečava nastanak te sigurnosti. Prema racionalnoj teoriji sve ovisi o razlozima za i protiv dotičnog svjedoka (njegova autoriteta). Nema li nikakva razloga protiv tog autoriteta, nastat će sigurnost. Postoji li kakav razlog protiv tog autoriteta, nastat će sumnja.

³⁷ ON1 315. ON2 411.

S druge strane međutim racionalna teorija nastanka naravne sigurnosti pristanka uz neko svjedočanstvo implicira racionalnost već na animalnoj razini naravne sigurnosti: već na toj razini postoje *razlozi*, koji odlučuju, već na toj razini sigurnost je racionalna (*razložna*), a ne tek na spiritualnoj, duhovnoj razini filozofske, znanstvene sigurnosti. S obzirom na spiritualnu razinu znanstvene sigurnosti racionalna teorija dopušta dvije varijante: prvo, spiritualna se razina ne sastoji ni u čemu drugome do upravo u refleksiji na razloge što postoje i djeluju (odlučuju) već na animalnoj razini naravne sigurnosti, tj. filozofska, znanstvena racionalnost zapravo je samo eksplikacija naravne, spontane racionalnosti, drugo, filozofska, znanstvena racionalnost nije tek eksplikacija naravne racionalnosti i ne sastoji se tek u refleksiji na razloge što postoje i odlučuju već na animalnoj razini naravne sigurnosti nego je u znatnoj mjeri drukčija od animalne racionalnosti i bolja od nje. Obje varijante međutim jasno sugeriraju kontinuitet između animalnoga i spiritualnoga – barem u kognitivnom aspektu – prva varijanta spiritualnu racionalnost svodi na puku eksplikaciju animalne racionalnosti, druga pak varijanta eventualni (kognitivni) jaz između animalne i spiritualne razine premošćuje pridijevajući racionalnost i jednoj i drugoj razini (racionalnost dakle ne bi bila odlika spiritualne razine, koja bi tu razinu činila bitno drukčijom od animalne, neracionalne razine, nego naprotiv razlika između te dvije razine – barem u kognitivnome smislu – zapravo i ne bi bila bitno kvalitativnog, nego tek gradacijskog karaktera, to bi bila razlika u stupnju racionalnosti, a ne u samoj biti, racionalnoj odnosno neracionalnoj.)

Kontinuitet između animalnoga i spiritualnoga nespojiv je s cjelinom Zimmermannova filozofskog sustava, u kojem bitna razlika između spiritualnoga i animalnoga zauzima jedno od ključnih mjesta. U tom pogledu naturalna bi se teorija bolje uklapala u cjelinu Zimmermannova filozofskog sustava.

Što se pak tiče drugih mjesta ili momenata u Zimmermanna koji bi govorili u prilog naturalnoj ili racionalnoj teoriji nastanka naravne sigurnosti testimonijskog pristanka, vrijedi primijetiti da Zimmermann filozofsku, znanstvenu sigurnost sustavno naziva refleksivnom sigurnošću, što sugerira prvu gore navedenu varijantu racionalne teorije nastanka naravne sigurnosti testimonijskog pristanka, varijantu prema kojoj znanstvena sigurnost nastaje pukom refleksijom nad razlozima što postoje i djeluju (odlučuju) već na animalnoj razini naravnog pristanka. Tu sugestiju međutim poništava činjenica da izlažući o nastanku znanstvene sigurnosti Zimmermann zapravo nigdje ne govori o refleksiji nad kakvim razlozima u temelju naravne sigurnosti, nego

o refleksiji nad samom činjenicom naravne sigurnosti – ta refleksija omogućuje nam vlastitu naravnu sigurnost ocijeniti s obzirom na dotični predmet, je li mu primjerena ili neprimjerena.³⁸ Uloga refleksije u nastanku znanstvene sigurnosti počinje i završava dakle s činom fokusiranja naše svijesti, pažnje upravo na činjenicu naravne sigurnosti kojom smo pristali uz neki sud, svjedočanstvo. Tim činom međutim još uvijek nije dovršen proces nastanka znanstvene sigurnosti – potrebno je još tako posviještenu naravnu sigurnost usporediti s dotičnim predmetom i ocijeniti je s obzirom na nj, je li mu primjerena ili neprimjerena. Refleksija dakle doista jest uvjet bez kojega znanstvena sigurnost ne bi bila moguća – naravnu sigurnost ne možemo ocijeniti s obzirom na sam dotični predmet prije nego što je (*refleksijom*) dozovemo u svijest – ali je refleksija samo dio procesa kojim nastaje znanstvena sigurnost, što znači dakako da se taj proces ne da svesti tek na refleksiju. Čini se stoga da u Zimmermanna ipak ne bi bila riječ o prvoj gore navedenoj varijanti racionalne teorije nastanka naravne sigurnosti pristanka uz neko svjedočanstvo.

No činjenica da izlažući nastanak znanstvene sigurnosti Zimmermann zapravo ne spominje nikakvu refleksiju na razloge u temelju naravne sigurnosti sugerira – barem donekle – da Zimmermann možda nastanak naravne sigurnosti uopće i ne shvaća u smislu racionalne teorije kao posljedicu nekih razloga djelatnih već na animalnoj razini. Ta sugestija dodatno svoje uporište može naći u već spomenutom sustavnom Zimmermannovu isticanju bitne (a ne tek gradacijske) razlike između animalnoga i spiritualnoga, ali joj u prilog ne ide činjenica da u gore spomenutom dokazu Zimmermann izriječom ističe neke točno određene razloge na kojima se temelji naravna sigurnost pristanka uz historijsko svjedočanstvo: prvo, istinu da ljudi obično ne griješe u pogledu opaženih događaja i, drugo, istinu da ljudi obično ne lažu jedni drugima bez posebna motiva.³⁹

Čini se stoga najboljim zaključiti da Zimmermann zapravo nema jasnu predodžbu o podrijetlu naravne sigurnosti testimonijskog pristanka i da se u tom pogledu u Zimmermanna radi u najboljem slučaju tek o pojedinim mjestima ili momentima što jasnije ili nejasnije sugeriraju ovu ili onu, naturalnu ili racionalnu teoriju podrijetla te sigurnosti.

Šesta primjedba. U vezi s racionalnom teorijom podrijetla naravne sigurnosti testimonijskog pristanka vrijedi primijetiti da ona ima i opravdajnu dimenziju, i to čini se eksternalističku.

³⁸ ON1 36–37.

³⁹ ON1 315. ON2 411.

Naime prema tradicionalnom, internalističkom shvaćanju opravdanje se sastoji u razlozima koji su u danom trenutku dotičnom subjektu reflektivno dostupni (ako ih u tom trenutku i nije aktualno svjestan, on mora biti kadar dozvati ih u svijest pukim činom refleksije, bez ikakve potrebe za novim informacijama).⁴⁰ Pritom razlozi pravdaju, refleksija nas samo čini svjesnima razloga, opravdanja.

Prema racionalnoj teoriji nastanka naravne sigurnosti testimonijskog pristanka razlozi međutim postoje i djeluju (dakle pravdaju) i prije refleksije, već na animalnoj razini. Dapače, refleksiji biva dostupan samo rezultat tog njihova djelovanja: činjenica naravne sigurnosti. Sami pak razlozi (ti koji djeluju već na animalnoj razini) ostaju joj nedostupni. Naravna sigurnost naime postoji i prije nego što smo kadri navesti ikakve joj razloge u prilog. Kad bi međutim razlozi koji rađaju naravnu sigurnost bili refleksiji dostupni, uvijek bismo bili kadri pravdati tu sigurnost tim razlozima, jednostavno dozvavši ih refleksijom u svijest. Naravna sigurnost dakle ne bi mogla postojati i prije nego što smo kadri navesti joj ikakve razloge u prilog. Treba stoga zaključiti da razlozi koji prema racionalnoj teoriji rađaju naravnu sigurnost testimonijskog pristanka nisu dostupni refleksiji.

Radi se dakle o reflektivno nedostupnim razlozima koji unatoč tomu postoje i djeluju. Njihovo pak djelovanje moramo nazvati pravdanjem – ako ne pravdaju, zašto ih uopće zovemo razlozima. Ako pak pravdaju, premda refleksiji nedostupni, onda je naravna sigurnost našeg pristanka uz dotično svjedočanstvo koliko-toliko opravdana i prije refleksije, dapače razlozima koji nam (kao opravdajnim subjektima) nisu reflektivno dostupni – dakle eksternalistički.⁴¹

Racionalna teorija naravne sigurnosti testimonijskog pristanka implicira dakle opravdajni eksternalizam: ako je racionalnog, a ne naturalnog

⁴⁰ Usp. npr. BonJour, Laurence, »Externalism/internalism«, u: Dancy, Jonathan, i Sosa, Ernest, (ur.), *A Companion to Epistemology*, Oxford: Blackwell Publishing, 1992, str. 132–136.

⁴¹ Prema standardnom eksternalističkom gledištu vjerovanje je opravdano ukoliko je pouzdan indikator dotičnog stanja stvari. Ta se osnovna ideja razvija na različite načine u djelima različitih autora (usp. npr. Armstrong 2000 i Goldman 1979), ali je svim eksternalistima zajednička ideja da subjekt ne mora biti u posjedu razloga koji njegovo vjerovanje čine opravdanim. [Armstrong 2000 = Armstrong, David M., »The thermometer-model of knowledge«, u: Bernecker, Sven, i Dretske, Fred, (ur.), *Knowledge. Readings in Contemporary Epistemology*, Oxford: Oxford University Press, 2000, str. 72–85.] [Goldman 1979 = Goldman, Alvin, »What is justified belief?«, u: Pappas, George S. (ur.), *Justification and Knowledge*, Dordrecht, D. Reidel Publishing Company, 1979, str. 1–23.]

podrijetla, onda naravna sigurnost testimonijskog pristanka mora biti koliko-toliko opravdana razlozima iz kojih nastaje, no kako ti razlozi ne mogu biti refleksiji dostupni, slijedi da je riječ o eksternalističkom opravdanju.⁴²

Zimmermannova je noetička pozicija međutim izrazito internalistička, kako u pogledu opravdanja tako i u pogledu znanja, i u tom smislu treba primijetiti da se racionalna teorija nastanka naravne sigurnosti našeg testi-

⁴² Pritom opravdan bi bio tim razlozima (koliko-toliko) pristanak uz dotično svjedočanstvo – dapače opravdana bi bila tim razlozima (koliko-toliko) i sigurnost tog pristanka – ali je pitanje kako bi tim razlozima mogao biti opravdan i sam čin dotičnog subjekta (čin njegova pristanka uz dotično svjedočanstvo), jer ti razlozi nisu tom subjektu reflektivno dostupni, dapače on pristaje uz dotično svjedočanstvo posve spontano, bez ikakvih razloga na pameti, sam čin njegova pristanka u potpunosti je dakle (epistemički) iracionalan. Drugim riječima, sam po sebi taj bi pristanak (čak i u pogledu svoje sigurnosti) bio opravdan, racionalan, ali kao čin dotičnog subjekta on bi zapravo bio iracionalan i neopravdan. Čini se stoga da bismo trebali razlikovati između racionalnosti pristanka (vjerovanja, sigurnosti) i racionalnosti subjekta (u samom činu njegova pristanka uz neko svjedočanstvo ili tvrdnju itd.). Usp. o ovom problemu npr. BonJour 2000. [BonJour 2000 = BonJour, Laurence, »Externalist theories of empirical knowledge«, u: Bernecker, Sven, i Dretske, Fred, (ur.), *Knowledge. Readings in Contemporary Epistemology*, Oxford: Oxford University Press, 2000, str. 178–198.] Usp. također Bach 2000. [Bach 2000 = Bach, Kent, »A rationale for reliabilism«, u: Bernecker, Sven, i Dretske, Fred, (ur.), *Knowledge. Readings in Contemporary Epistemology*, Oxford: Oxford University Press, 2000, str. 199–213.] Bach razlikuje opravdane vjerovatelje od opravdanih vjerovanja. Opravdan je vjerovatelj onaj koji je do svojih vjerovanja došao epistemički odgovornim ponašanjem – razmatranjem dokaza, isključivanjem relevantnih alternativa, potragom za dodatnim dokazima itd. Vjerovanja pak mogu biti opravdana i u odsutnosti takvog ponašanja, dovoljno je da su proizvod spoznajnog procesa koji proizvodi istinita vjerovanja. (Usp. Bach 2000 204–207.) Nije zgreoga uputiti ovdje i na Bachov pojam presumptivnog zaključivanja (*default reasoning*). Zaključivanje je (kao psihički proces) presumptivno kad god sudovi koji sudjeluju u zaključku (kao apstraktnom entitetu) nisu svi eksplicirani u mišljenju, nego su neki od tih sudova implicitno pretpostavljeni. Bach pritom u prvom redu misli na sudove poput sljedećih: »Trenutno ne sanjam«, »Trenutno me ne vara zli demon«, »Moji osjetilni organi ispravno funkcioniraju« i sl. U svakodnevnom životu ljudi rijetko kad, ako uopće, svjesno pristaju uz te i slične sudove. Ipak, bez takvih sudova nijedan zaključak s pojava na stvarnost ne bi bio valjan. Takvo zaključivanje Bach smatra opravdanim (u tom smislu da ono može rezultirati opravdanim vjerovanjima i znanjem) sve dok ljudi pouzdano detektiraju abnormalne okolnosti, u kojima inače pretpostavljeni sudovi postaju predmet eksplicitnog razmatranja. (Usp. Bach 1984 38–48. Usp. također Bach 2000 207–213.) [Bach 1984 = Bach, Kent, »Default reasoning: jumping to conclusions and knowing when to think twice«, *Pacific Philosophical Quarterly* 65 (1984), str. 37–58.] Eksternalistička komponenta racionalne teorije nastanka naravne sigurnosti, povežemo li je s Zimmermannovim nazorima o *prima facie* opravdanju testimonijskog vjerovanja i o sumnji koja blokira naravni pristanak uz svjedočanstvo, u mnogom aspektu asocira Bachov *default reasoning*.

monijskog pristanka ni svojom eksternalističkom komponentom zapravo ne uklapa u cjelinu Zimmermannova filozofskog sustava.

Sedma primjedba. Zimmermannova tvrdnja da ljudi obično ne lažu jedni drugima bez posebna motiva⁴³ asocira Reidovo načelo iskrenosti (*the principle of veracity*). Prema Reidu naime istinit iskaz obično ne zahtijeva ni umijeće ni obuku ni nagovor ni kušnju, dok laž obično jest motivirana nekim ciljem, potaknuta nekom kušnjom – u situacijama u kojima nemamo nikakva razloga ni slagati ni reći istinu prirodno smo skloni reći istinu.⁴⁴

Zimmermannova tvrdnja da historijsko svjedočanstvo samo po sebi rađa naravnom sigurnošću (pod uvjetom da ne postoji sumnja u autoritet dotičnog svjedoka)⁴⁵ asocira Reidovo načelo povjerenja (*the principle of credulity*). Prema Reidu naime prirodno smo skloni vjerovati tuđim svjedočanstvima. Oprez u tom pogledu stječemo tek s iskustvom i sazrijevanjem naše razumske moći, ali nikad do te mjere da bismo povjerenje generalno zamijenili sumnjičavošću.⁴⁶

No načelo iskrenosti Reid shvaća kao instinkt kojim je vođeno naše ponašanje,⁴⁷ Zimmermann pak govori o činjenici da jedni drugima obično ne lažemo bez posebna motiva – tu činjenicu možemo upotrijebiti kao razlog za pristanak uz neko svjedočanstvo, ona je možda i razlog nastanka naravne sigurnosti našeg pristanka uz dotično svjedočanstvo (prema gore izloženoj racionalnoj teoriji podrijetla te sigurnosti). U Zimmermanna je dakle riječ o pristanku uz neko svjedočanstvo i o podrijetlu i (eventualnom) opravdanju tog pristanka.⁴⁸ U Reida je međutim riječ o samoj konstituciji našeg uma: instinkt iskrenosti Reid smatra konstitutivnim načelom našega uma.⁴⁹

Istim načinom i načelo povjerenja Reid shvaća kao instinkt kojim je vođeno naše ponašanje, smatrajući ga ujedno konstitutivnim načelom našega uma.⁵⁰ Zimmermann pak ne govori ni o instinktu ni o ponašanju ni o konstituciji našega uma. On samo tvrdi da historijsko svjedočanstvo samo

⁴³ ON1 315. ON2 411.

⁴⁴ R 94–95. [R = Reid, Thomas, *Inquiry and Essays*, ur. Ronald E. Beanblossom i Keith Lehrer, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1983.]

⁴⁵ ON1 315. ON2 411.

⁴⁶ R 95–96.

⁴⁷ R 94–95.

⁴⁸ ON1 315. ON2 411.

⁴⁹ R 91–103.

⁵⁰ R 91–103.

po sebi rađa naravnom sigurnošću. U Zimmermanna je dakle riječ o pristanku uz neko svjedočanstvo, o naravnoj sigurnosti tog pristanka i o njezinu podrijetlu (da li u kakvom prirodnom mehanizmu ili u kakvom racionalnom, premda refleksiji nedostupnom procesu).⁵¹

Stanovita sličnost dakle postoji između Zimmermanna i Reida kad govore o svjedočanstvu, ali i znatna razlika. Reid raspravlja o konstituciji našeg uma i u tom kontekstu ističe instinkt iskrenosti i instinkt povjerenja kao opća njegova konstitutivna načela, koja nas osposobljuju za jezičnu komunikaciju⁵² i sva ona civilizacijska dobra na toj komunikaciji utemeljena, među njima dakako i sva ona znanja i vjerovanja što se temelje na pisanom ili usmenom svjedočanstvu.⁵³ Zimmermann pak ne govori o konstituciji našeg uma niti o kakvim njegovim konstitutivnim načelima. U Zimmermanna se radi o svjedočanstvu, o pristanku uz svjedočanstvo, o sigurnosti tog pristanka (naravnoj i znanstvenoj, moralnoj, fizičkoj i metafizičkoj) i o eventualnom opravdanju tog pristanka. Navedene Zimmermannove dvije tvrdnje mogu stoga samo podsjećati na Reidova načela iskrenosti i povjerenja, ali se od tih načela zapravo znatno razlikuju – u njima naime Zimmermann i ne pomišlja na kakva načela, pogotovo ne na opća konstitutivna načela našeg uma, koja bi pritom bila instinktivnog karaktera.

K tome Reid shvaća i percepciju semiotički, a ne samo svjedočanstvo (testimonijsko vjerovanje i znanje). U izvornoj percepciji (*original perception*) osjeti su prema Reidu *znak* prirodnim impulsom povezan s ovom ili onom točno određenom stvari (referentom, objektom referencije): oni prirodno sugeriraju upravo tu stvar i rađaju u nama vjerovanjem u njezino postojanje.⁵⁴ U stečenoj percepciji (*acquired perception*) *znak* su, prema Reidu, i osjeti i stvari percipirane izvornom percepcijom, njihovu vezu s točno određenim referentom uspostavlja priroda, ali je otkrivamo – u stečenoj percepciji – mi sami temeljem ranijih iskustava, tj. ranijih svojih percepcija (kako izvornih tako i stečenih); nakon što je ta veza otkrivena znak (dakle, osjeti i stvari percipirane izvornom percepcijom) sugerira dotični objekt referencije i ra-

⁵¹ ON1 315. ON2 411.

⁵² Ovdje je riječ dakako o prirodnim jezicima (engleski, francuski...), koje Reid zove zapravo umjetnim jezicima (*artificial languages*), terminom 'prirodni jezik' (*natural language*) označavajući tzv. govor tijela, geste i facijalne izraze i sl. (R 31–35, 41–44, 90–96. B 490–491, 511–517.) [B = Božičević, Vanda (ur.), *Filozofija britanskog empirizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.]

⁵³ R 93, 95.

⁵⁴ R 90.

đa u nama vjerovanjem u njegovo postojanje.⁵⁵ Ovo semiotičko shvaćanje percepcije i perceptivnog vjerovanja utkano je u Reidovo isticanje analogije između percepcije i testimonijskog vjerovanja.⁵⁶

U Zimmermanna međutim, kako smo pokazali u prvoj primjedbi, odnos između percepcije i svjedočanstva nije ni izbliza jasno definiran. S jedne strane, ako je suditi po pasusu kojim počinje njegovo razmatranje historijskog svjedočanstva,⁵⁷ čini se da Zimmermann sigurno znanje veže samo uz empirijski (perceptivni ili introspektivni) i razumski pristanak, dok uz svjedočanstvo (testimonijski pristanak) veže tek čvrsto vjerovanje, ali ne i sigurno znanje, i to zato što nam iskustvo i razum (posredno ili neposredno) očituju samu dotičnu istinu, dok svjedočanstvo to ne uzmaže učiniti – testimonijski se pristanak ne temelji na očitovanju same dotične, posvjedočene istine, nego na očitovanju valjana autoriteta dotičnog svjedoka. Semiotički bi karakter stoga u Zimmermanna bilo moguće pridjenuti samo testimonijskom pristanku (tako naime da valjan autoritet shvatimo kao znak istinitosti dotičnog svjedočanstva), ali ne i empirijskom, odnosno razumskom pristanku, koji se temelje na očitovanju same dotične istine, a ne nekog njezina znaka. U Zimmermanna dakle testimonijski pristanak, na jednoj strani, i empirijski, odnosno razumski pristanak, na drugoj strani, imaju bitno drukčiju strukturu i karakter, što – barem u znatnoj mjeri – onemogućuje analogiju među njima, onakvu – primjerom – kakvu između percepcije i svjedočanstva ističe Reid.

S druge strane međutim Zimmermann bez ikakvih problema na mnogim drugim mjestima doslovce uz testimonijski pristanak veže i sigurnost i znanje, kao da neka analogija ipak postoji između testimonijskog i empirijskog, odnosno razumskog pristanka, bez obzira na bitno različitu njihovu strukturu i karakter. Ostaje pritom nejasno u čemu bi ta analogija nalazila svoj temelj.

Zaključak

Prvo, Zimmermann nema jasan stav o odnosu između testimonijskog i empirijskog, odnosno razumskog pristanka. S jedne strane, u uvodnom pasusu svog izlaganja o historijskom svjedočanstvu on izrijeком ističe nji-

⁵⁵ R 91.

⁵⁶ R 89–103.

⁵⁷ ON1 314. ON2 410.

hovu bitnu međusobnu različitost u pogledu same strukture i karaktera, vežući temeljem toga uz empirijski i razumski pristanak pojmove sigurnosti i znanja, a uz testimonijski pristanak tek pojam čvrstog vjerovanja. S druge strane, na mnogim drugim mjestima sigurnost i znanje Zimmermann bez problema veže i uz testimonijski pristanak.

Drugo, Zimmermannov pojam sigurnosti pokazuje se prezahtjevnim za testimonijski pristanak, koji samu mogućnost kontradiktorno oprečne pretpostavke ne uzmaže isključiti ni metafizički (kao nešto u sebi protuslovno) ni fizički (kao nešto nespojivo s prirodnim zakonima), pri čemu moralnom sigurnošću Zimmermann zove nešto što zapravo ne odgovara njegovu pojmu sigurnosti, tako da ni moralno 'siguran' testimonijski pristanak zapravo ne uzmaže biti uistinu siguran (prirodna sklonost naime, na kojoj se ta moralna 'sigurnost' temelji, ne uzmaže isključiti samu mogućnost kontradiktorno joj oprečne pretpostavke.)

Treće, Zimmermann nema jasnu predodžbu o podrijetlu naravne sigurnosti testimonijskog pristanka. Pojedina mjesta u njegovu tekstu i pojedini momenti njegova filozofskog nauka u cjelini sugeriraju naturalnu teoriju podrijetla te sigurnosti. Neka druga mjesta i momenti međutim sugeriraju racionalnu teoriju.

Četvrto, premda podsjećaju na Reidova načela iskrenosti i povjerenja, Zimmermannove tvrdnje da ljudi obično ne lažu jedni drugima bez posebna motiva i da historijsko svjedočanstvo samo po sebi rađa naravnom sigurnošću zapravo se znatno razlikuju od tih Reidovih načela: u tim svojim tvrdnjama Zimmermann naime i ne pomišlja na nekakva načela, pogotovo ne na opća konstitutivna načela našeg uma, koja bi bila instinktivnog karaktera, a takvima upravo Reid drži svoja načela iskrenosti i povjerenja.

LITERATURA

- Armstrong, David M., »The thermometer-model of knowledge«, u: Bernecker, Sven, i Dretske, Fred, (ur.), *Knowledge. Readings in Contemporary Epistemology*, Oxford: Oxford University Press, 2000, str. 72–85. [Pretisak iz: Armstrong, David M., *Belief, Truth and Knowledge*, Cambridge: Cambridge University Press, 1973, str. 162–175 i 178–183.] [U tekstu se služimo kraticom Armstrong 2000.]
- Bach, Kent, »A rationale for reliabilism«, u: Bernecker, Sven, i Dretske, Fred, (ur.), *Knowledge. Readings in Contemporary Epistemology*, Oxford: Oxford University Press, 2000, str. 199–213. [Pretisak iz: Bach, Kent, »A Rationale for Reliabilism«,

- Monist* 68 (1985), str. 246–263.] [U tekstu se služimo kraticom Bach 2000 kojoj dodajemo odgovarajuću paginaciju.]
- Bach, Kent, »Default reasoning: jumping to conclusions and knowing when to think twice«, *Pacific Philosophical Quarterly* 65 (1984), str. 37–58. [U tekstu se služimo kraticom Bach 1984 kojoj dodajemo odgovarajuću paginaciju.]
- BonJour, Laurence, »Externalism/internalism«, u: Dancy, Jonathan, i Sosa, Ernest, (ur.), *A Companion to Epistemology*, Oxford: Blackwell Publishing, 1992, str. 132–136.
- BonJour, Laurence, »Externalist theories of empirical knowledge«, u: Bernecker, Sven, i Dretske, Fred, (ur.), *Knowledge. Readings in Contemporary Epistemology*, Oxford: Oxford University Press, 2000, str. 178–198. [Pretisak iz: French, P. A., Uehling, T. E. Jr., i Wettstein, H. K., (ur.), *Midwest Studies in Philosophy 5: Studies in Epistemology*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1980, str. 53–73.] [U tekstu se služimo kraticom BonJour 2000.]
- Božičević, Vanda (ur.), *Filozofija britanskog empirizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1996. [Četvrti svezak edicije Hrestomatija filozofije – ur. edicije: Damir Barbarić.] [U tekstu se služimo kraticom B kojoj dodajemo odgovarajuću paginaciju.]
- Goldman, Alvin, »What is justified belief?«, u: Pappas, George S. (ur.), *Justification and Knowledge*, Dordrecht, D. Reidel Publishing Company, 1979, str. 1–23. [Prijevod na hrvatski jezik: Goldman, Alvin, »Što je opravdano vjerovanje?«, u: Čuljak, Zvonimir, (ur.), *Vjerovanje, opravdanje i znanje. Suvremene teorije znanja i epistemičkoga opravdanja*, Ibis grafika, Zagreb, 2003, str. 307–327.] [U tekstu se služimo kraticom Goldman 1979.]
- Gredt, Iosephus, O. S. B., *Elementa philosophiae Aristotelico-Thomisticae*, sv. II, Herder, Freiburg im Breisgau / Barcelona, ¹¹1946. [U tekstu se služimo kraticom Gredt II kojoj dodajemo odgovarajuću paginaciju.]
- Hugon, A. R. P. Eduardo, O. P., *Logica*, Lethielleux, Pariz, 1934. [U tekstu se služimo kraticom Hugon 1934 kojoj dodajemo odgovarajuću paginaciju.]
- Reid, Thomas, *Inquiry and Essays*, ur. Ronald E. Beanblossom i Keith Lehrer, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1983. [Izdanje sadrži sljedeća Reidova djela: *An Inquiry into the Human Mind on the Principles of Common Sense*, *Essays on the Intellectual Powers of Man* i *Essays on the Active Powers of Man*.] [U tekstu se služimo kraticom R kojoj dodajemo odgovarajuću paginaciju.]
- Willems, C., *Institutiones philosophicae*, sv. 1, treće izdanje, Trier, 1915. [Svezak sadrži logiku, kritiku i ontologiju.] [U tekstu se služimo kraticom W kojoj dodajemo odgovarajuću paginaciju.]
- Zimmermann, Stjepan, *Filozofia i religija. Filozofijske istine o Bogu i o čovjeku: razumni temelj vjere*, sv. II, Zbor duhovne mladeži zagrebačke, Zagreb, 1937. [U tekstu se služimo kraticom FR2 kojoj dodajemo odgovarajuću paginaciju.]
- Zimmermann, Stjepan, *Nauka o spoznaji*, Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare, Zagreb, 1942. [U tekstu se služimo kraticom NS kojoj dodajemo odgovarajuću paginaciju.]

Zimmermann, Stjepan, *Opća noetika. Kritika subjektivističkih i idealističkih nazora o vrijednosti ljudske spoznaje*, habilitacijski rad, Zbor duhovne mladeži zagrebačke, Zagreb, 1918. [U tekstu se služimo kraticom ON1 kojoj dodajemo odgovarajuću paginaciju.]

Zimmermann, Stjepan, *Opća noetika. Teorija spoznaje i kritika njezine vrijednosti*, drugo izdanje, Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd, 1926. [U tekstu se služimo kraticom ON2 kojoj dodajemo odgovarajuću paginaciju.]

Zimmermann, Stjepan, *Temelji filozofije. Historijsko-kritička orijentacija*, Matica hrvatska, Zagreb, 1934. [U tekstu se služimo kraticom TF kojoj dodajemo odgovarajuću paginaciju.]

ZIMMERMANN ON HISTORICAL TESTIMONY

Summary

In this paper, Zimmermann's epistemological views on testimony are critically approached and examined, particularly with regard to the following three questions: first, is testimony capable of yielding knowledge (as for this problem, Zimmermann's doctrine is shown to be not clear enough); second, is testimony capable of yielding justified certitude (as for this issue, Zimmermann's tenets turn out to be highly debatable); third, is natural certitude of causal or rational origin (as for this dilemma, Zimmermann seems to take no clear position)? Additionally, some of Zimmermann's claims are compared with Reid's principles of veracity and credulity.

Key Words: Stjepan Zimmermann, testimony, knowledge, certitude, Reid